

de ruimtelijke ordening van de 21^e eeuw

NederAnders-Atlas

==2^e concept 14 januari 2015; een initiatief van Nienhuis Landschapsarchitectuur [www.nienhuislandschap.nl], Operatie Dubbelkrimp [www.dubbelkrimp.nl] en Bureau Lopende Zaken/ Den Haag [www.stevenvanschuppen.nl] ==

++Het concept en de thematiek

Ruimtelijke ordening? De term is heden ten dage bepaald niet in de mode, staat immers model voor vergaande regelzucht. Maar om zulke ruimtelijke ordening gaat het hier niet, wél om een terecht streven naar integraal toekomstgericht ruimtelijk beleid, en dat wordt node gemist. Jawel, op deelaspecten wordt wel een en ander verricht (zie bijvoorbeeld de afgelopen najaar gepresenteerde nieuwe plannen van de Deltacommissie) maar aan een overkoepelende ruimtelijke visie op de langere termijn en op een hogere schaal dan de puur nationale ontbreekt het. Anticiperen op de toekomst door bijvoorbeeld ruimtelijke reserveringen veilig te stellen zou uit zo'n visie kunnen voortvloeien. Reserveringen - niet in de eerste plaats om bepaalde dingen te doen of te bouwen, maar veeleer om dingen in ons natuurlijk milieu juist *niet* te doen, bewust na te laten - terughoudendheid en zich terugtrekken zijn nooit de sterkste punten van ruimtelijke ordenaars geweest. Om te kunnen beslissen wat je moet doen en vooral wat je moet laten heb je allereerst inzicht nodig, niet alleen in hoe dingen zich ontwikkelen maar vooral hoe zij zich zouden *kunnen* ontwikkelen als bepaalde verhoudingen net iets anders komen te liggen. Onderzoek dus niet alleen naar kale feiten maar ook naar potenties. Om op ruimtelijk gebied dergelijke vernieuwende inzichten te kunnen ontwikkelen is een meerlagige interactieve atlas een onmisbaar hulpmiddel. Maar dan geen atlas die 'alles' in kaart wil brengen, maar een cartografische leporello die duidelijk gericht is op een beperkt aantal (vooralsnog drie) centrale vraagstellingen. En wel de volgende.

1>Ruimtelijk-inhoudelijk Blauw en rood: push en pull?

Centraal in de ruimtelijke orde van de Lage Landen staat allereerst het thema van de interactie tussen de luimen van het water als ruimtelijke push-factor en de ver-/ontstedelijking als pull-factor. Laat ons dit hieronder kort toelichten. Het ziet er naar uit dat de komende eeuw door de toenemende onberekenbaarheid van het water als gevolg van de klimaatsverandering de menselijke occupatie ten westen van de 'drooglijn' Groningen-Antwerpen en in het rivierengebied steeds verder onder druk komt te staan. Op de langere termijn kan en moet de centrale ruimtelijke rol die Randstad Holland nu nog speelt meer en meer overgenomen worden door de stedelijke knoop- en contactpunten op de grens tussen 'nat' en 'droog'. Welke punten het sterkst tot ontwikkeling zullen komen hangt af waar de stedelijke dynamiek in het 'achterland' ten oosten van de 'drooglijn' zich het sterkst zal ontplooiën. Belangrijke knooppunten zijn nu al Utrecht als het centraal verkeersplein van het land aan de relatief waterveilige oostrand van Randstad Holland met noordelijk daarvan

Zwolle als knooppunt voor Groningen/Assen en Twente en in het zuiden Breda voor Brabantstad. Zoals het zich nu laat aanzien heeft het zuidelijke stedelijke netwerk de beste kaarten. Hoe een en zich in de toekomst zal ontwikkelen houdt niet in de laatste plaats verband met de omvang en het karakter van grensoverschrijdende urbane connecties en de mate waarin nationale grenzen daar (nu nog) een belemmerende werking in spelen.

2> *Schaalniveaus* Barrières tussen nationale ontgrenzing en urbane euregionalisering

En daarmee zijn we beland bij de tweede vraagstelling over de schaal waarop een en ander zich afspeelt. Het feit dat het Zuid-Nederlandse stedelijke netwerk zich in het hart van de primair infrastructureel gerichte stedelijke driehoek Rotterdam-Antwerpen-Ruhrgebied [RAR] bevindt kan aanleiding geven er vanuit te gaan dat in het zuidelijk deel van het gebied ten oosten van de drooglijn de grootste kans op verdere (selectieve) verstedelijking bestaat. Bij een verder slechten van nog bestaande institutionele barrières aan de nationale grenzen op het gebied van arbeidsmarkt, onderwijs, infrastructuur, cultuur en zorg zou Brabantstad het nog beter kunnen gaan doen dan nu al het geval is en zou het geo-economisch strategisch gelegen en nu tot krimpregio gedoemde Zuid Limburg een ware heropleving kunnen beleven, althans volgens de analyse van Gerard Bromet c.s. in *Groeien aan de grens Kansen voor grensregio's* Nijmegen [www.atlasvoorgemeenten.nl] 2014. Wat betreft het hoger onderwijs ontwikkelen zich nu al grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden van goed ontwikkelde Oost- en Zuid-Nederlandse universiteiten, zoals Eindhoven met Aken en in het noorden Groningen met Bremen. Langs welke lijnen en op grond van welke uitgangspunten is dit proces ruimtelijk te sturen? Zetten we vooral in op een voor de hand liggende ontwikkeling van de zuidelijke 'Brain-Bandstad' ten oosten van de 'drooglijn' of geven we ook de nodige kansen aan de noordelijke Bandstad in de connecties van de noordoost-Europese 'Friese' corridor met Bremen en Hamburg en zo ja gericht op welke 'specialisaties'?

De grensoverschrijdende stedelijke netwerken in het westen en het zuiden beperken zich niet tot de sterk op de voorgrond tredende infrastructurele RAR-driehoek met 'brainport' Eindhoven in het hart, maar maken deel uit van een veel grotere en meer veelzijdige interurbane Noordwest-Europese configuratie waarbij stedelijke clusters als Randstad Holland, Vlaamse Ruit [met Brussel] en Rijn-Ruhrgebied [met Keulen] connecties hebben met Greater London, Le Grand Paris en de EU-institutionele vierhoek Brussel-Luxemburg-Frankfurt-Straatsburg. In dit verband doet zich de vraag voor of, langs welke lijnen en op welke schaal zich er in deze mega-configuratie specialisaties en taakverdelingen zoals die nu al in de [B]RAR-driehoek plaatsvinden gaan ontwikkelen.

3> *Tijdpaden* Kortsluiting maken in de gelijktijdigheid der ongelijktijdigheden

In kringen van ruimtelijke ontwerpers en beleidsmakers is het reuze populair te spreken over 'no regret'-maatregelen. Ruimtelijke ingrepen die alvast gedaan kunnen worden vooruitlopend op mogelijke ontwikkelingen in de verdere toekomst, maar die geen pijn doen. Je vraagt je onwillekeurig af wat er gebeurt als er iets gedaan moet worden dat wél pijn doet. Pijn bij wat en bij wie? - zijn hier dan de vragen. Meestal gaat het om belangen van gevestigde economische lobby's (in planoleugentaal tegenwoordig steeds vaker 'topsectoren' genoemd) en daarbij betreft het niet zelden slechts belangen op korte of hoogstens middellange termijn. Het zogeheten topsectorenbeleid bijvoorbeeld kan op lange termijn juist een hardnekkige rem vormen op broodnodige technologische en maatschappelijke vernieuwing. Om vernieuwingen op de langere termijn mogelijk te maken is het juist nodig nu al maatregelen te treffen die wel 'pijn' doen of op zijn minst kortsluiting te maken in de gelijktijdigheid van de ongelijktijdigheden die in de diverse economische sectoren en maatschappelijke domeinen naast elkaar bestaan. Een voorbeeld. De waterbouwkunde ontwikkelt zich in zijn vermogen in te spelen op de grillen van de waterdynamiek in

deze tijden klimaatwijziging, zekere in Nederland, maar in andere sectoren en disciplines lopen de ontwikkelingen (als energiewinning en voedselproductie in waterdynamische milieu's) hier op achter. Op ruimtelijk gebied is het hele discours nog veel conservatiever: neem het krampachtig vasthouden aan de prominente rol die nog steeds wordt ingeruimd voor de verwerking van fossiele brandstoffen in en om de Rotterdamse haven terwijl de *Energiewende* al weer geruime tijd op de Europese duurzaamheidsagenda staat. En een serieuze discussie over de economische en sociale 'verbouwingen' die nodig zijn voor het welslagen van de *Wende* en de ruimtelijke consequenties die daaruit kunnen voortvloeien staat zelfs nog niet in de kinderschoenen. Een van de consequenties zou kunnen zijn nu al na te denken over reserveringen van de ruimte die vrij komt na het stukje bij beetje verdwijnen van de petrochemische industrie. Er komt daarmee ruimschoots boven deltaniveau gelegen grond vrij, ook voor de langere termijn geschikt voor waterveilige woningbouw aan de 'natte' kant van de drooglijn, terwijl bewoning op het grote 'Hollandveen' tussen duinen en Utrechtse Heuvelrug op termijn steeds problematischer wordt. Je zou ook nu al tegelijk nog een stap verder kunnen gaan door een deel van de haven te verplaatsen naar de plaats waar delta en drooglijn elkaar raken en bovendien dichterbij Antwerpen, naar 'BrabantHaven': wie zei daar Moerdijk, wie zei daar Breda? Voor dit soort verkenningen naar de ruimtelijke en maatschappelijke potenties van de gelijktijdigheid der ongelijktijdigheden zou ook plaats ingeruimd moeten worden in de *NederAnders-Atlas*.

++De kaartlagen

>Water

Gezien de vooruitzichten op het gebied van de klimaatwijziging in de komende eeuw ligt het in een waterland als Nederland in de rede om het water als randvoorwaarde te nemen voor de ruimtelijke ontwikkelingen op andere gebieden en daarom ook als basislaag voor De Nieuwste Kaart van Nederland. Zie daarbij het water en dan vooral de waterdynamiek niet alleen als bedreiging [zie o.m. www.risicokaart.nl] maar ook als kans op ecologisch en economisch gebied.

=Overstromingsrisico's

De risico's op overstromingen [frequentie, de snelheid en de diepte ervan] is voor Nederland zeer nauwgezet en gedetailleerd in kaart gebracht.

-Bronnen: RWS, PBL, Waterschappen

=Verzilting

Op dit moment is de landsbouwsector goeddeels aangewezen op voldoende zoet water, maar inmiddels zijn ook al kanskaarten voor verzilting gemaakt.

-Bronnen: Deltares, WUR, Waterschappen, Kanskaart Verzilting Bureau Lofvers, diverse [regionale] studies als

=Kwel

De klimaatwijziging gaat niet alleen gepaard met een groeiend teveel maar ook aan een groeiend tekort aan water, corresponderend met grotere fluctuaties in de watertoevoer en een steeds grilliger verloop daarvan. In dat verband wordt ook droogte een groeiend probleem en kan het zaak worden om kwelwater, dat nu nog veelal vooral als last gezien wordt, te lokaliseren en te karteren om het te kunnen opslaan en in te kunnen zetten in tijden van droogte.

> *Bronnen*: Waterschappen, Deltares, diverse [regionale] studies als *Waterkracht* e.a.

=Waterlogistiek [vervoer over en van]

Water wordt ook ingezet als vervoersmedium, niet alleen in de vorm van vervoer over water [van goederen en personen] maar ook vervoer van het water in verschillende hoedanigheden: zoet, zout, vervuild, schoon, drink-, verzadigd van diverse [voedings]bestanddelen

>*Bronnen*: EVO, Waterschappen, Provincies, diverse [regionale] studies als *Waterkracht* e.a.

>De ecologische laag

We zouden deze laag vooralsnog beperkt willen houden. Allereerst tot het vigerende beleid met bijbehorende visievorming. Daarnaast verdient het gezien het op het water gebaseerde concept van de *NederAnders*-Atlas aanbeveling speciaal aandacht te besteden aan de problematiek van de verdroging van natuurgebieden.

=Ecologische HoofdStructuur [EHS] met Natura2000-gebieden

>*Bronnen*: PBL, diverse natuurorganisaties, lagere overheden

=verdroging natuurgebieden

>*Bronnen*: diverse natuurorganisaties, lagere overheden

>Demografie

De bevolkingsgroei heeft de neiging in de loop van de eeuw nog verder af te vlakken, maar over het tempo waarin dat zal gebeuren is onzeker. Vooral de migratie is hierbij de grote onzekerheidsfactor. Waar als gevolg van deze algehele afvlakking van de groei krimp gaat optreden is afhankelijk van factoren op andere vlakken. Sociaaleconomische en (geo)politieke factoren natuurlijk, maar ook hydrologische. Die laatste categorie speelt echter eigenlijk nog geen rol als overweging bij het ruimtelijk beleid omdat deze problematiek nog nauwelijks als urgent wordt ervaren. Maar ruimtelijke ordening zou echter juist een kwestie van tijdig voorsorteren op toekomstige ontwikkelingen moeten zijn, juist in Nederland Waterland. .

=Geboorte/ sterfte

Deze ratio tussengeboorte- en sterftcijfers is de meest zekere indicator die wijst op een verdere afvlakking van bevolkingsgroei en op termijn tot krimp. Al ruim vier decennia komt het gemiddelde kindertal per vrouw in Nederland niet meer boven de 1.72/1.73 uit, terwijl voor het op peil houden van de bevolkingsomvang een cijfer van minimaal 2.1 nodig is.

Bronnen: CBS, PBL, NIDI[?], Atlas voor gemeenten - zie o.m. zie o.m. als concreet voorbeeld:

http://www.atlasvoorgemeenten.nl/images/pdf/KrimpKaart_Helmond.pdf

=Migratie

In de meest recente CBS-prognose lijkt door een groeiend positief migratiesaldo de bescheiden bevolkingsgroei langer aan te houden dan tot voor enkele jaren werd aangenomen. Eerdere migratiegolven/golfjes als in de jaren 90 werden echter indertijd ten onrechte demografisch doorgeëxtrapoleerd.

Bronnen: CBS, PBL, NIDI[?], Atlas voor gemeenten - zie o.m. als concreet voorbeeld:
http://www.atlasvoorgemeenten.nl/images/pdf/KrimpKaart_Helmond.pdf

=Bevolkingsopbouw

In de meest recente CBS-prognose lijkt door een langere levensverwachting de bescheiden bevolkingsgroei langer aan te houden dan tot voor enkele jaren werd aangenomen

Bronnen: CBS, PBL, NIDI[?], Atlas voor gemeenten - zie o.m. als concreet voorbeeld :
http://www.atlasvoorgemeenten.nl/images/pdf/KrimpKaart_Helmond.pdf

>De sociaaleconomische laag

It's not only the economy, stupid! – Met deze variant op dit bekende statement willen we de relevantie voor de sociale gevolgen voor de ruimtelijke ontwikkelingen benadrukken. Ruimtelijke studies van instituten als het Planbureau voort de Leefomgeving [PBL] staan maar al, te vaak bol van analyses van het reilen en zeilen van de zogeheten topsectoren, maar besteden beduidend minder aandacht de sociaal-ruimtelijke gevolgen van de economie, bijvoorbeeld op het gebied van de werkgelegenheid en samenlevingsopbouw. Wat betreft de directe relatie tussen economie en ruimtelijke ontwikkelingen willen we er met het oog op de watergerichte opzet van de NederAnders-Atlas één relatie uitlichten, die tussen de ontwikkeling van de infrastructuur en vervoerslogistiek waarbinnen watervervoer in Nederland immers een belangrijke rol speelt.

=BBP per locatie/ regio

Bronnen: CBS, PBL

=Werkgelegenheid/ werkloosheid

Belangrijk thema is hier natuurlijk de verdergaande automatisering en robotisering van productie- en distributieprocessen, met daarbij behalve aandacht voor de negatieve effecten als arbeidsuitstoot ook voor de positieve als het kunnen terughalen van arbeid uit lagelonenlanden in het kader van het samensmelten van maak- en procesindustrie

Bronnen: CBS, PBL, data van diverse brancheorganisaties

=Relatie met infrastructuur/ vervoerslogistiek

Gezocht in dit kader wordt naar de mogelijke meerwaarde van een multimodale benadering met name op stedelijke knoop- en contactpunten tussen 'nat' en 'droog' Nederland als Zwolle, Utrecht en Breda [zie ook een van de teksten in de *Achtergronddocumenten* verderop: *Boven en onder de 'drooglijn' Groningen-Antwerpen*].

Bronnen: CBS, PBL, I&M, EZ, data van diverse brancheorganisaties - in dit geval van o.m. de EVO

>De vastgoedlaag

De overcapaciteit aan m²/3 aan vastgoed [kantoren, winkels en ook woningen] die in de ca. twee decennia voorafgaande aan de crisis van 2008 is opgebouwd en nadien des te sterker aan het licht gekomen is vormt hier een van de zwaarste molenstenen om de nek van bouwend en plannend Nederland. Op de NederAnders-Atlas wordt natuurlijk allereerst de samenstelling van de bebouwde voorraad in beeld gebracht in relatie tot de leegstand ervan

en de trends die zich daarbinnen aftekenen. Daarnaast wordt de sinds de crisis afgeblazen planvorming in kaart gebracht, maar dan niet alleen aan de 'voorkant' (wat de Nieuwe Kaart van nirov/platform 31 al gedaan heeft), maar vooral ook de 'achterkant' van grondposities en grondclaims [zie hierover een van de teksten in de **Achtergronddocumenten** verderop: [Schaduw](#)landschappen].

=Kantoren, winkels, woningen

Hier is het allereerst zaak de samenstelling van de vastgoedvoorraad in beeld te krijgen: bedrijven [kantoren, winkels, en overig],(overheid) en woningen.

Bronnen: CBS, PBL, diverse provincies en gemeenten

=Leeftijd/ bouwjaar

Het is niet uitgesloten dat de komende decennia om demografische en vooral om hydrografische redenen een en ander gesloot gaat/ moet worden. Bij de overwegingen die tot beslissing daarover moeten leiden speelt ook de leeftijd van de voorraad een rol, al was het alleen maar om financiële redenen in verband met afschrijvingstermijnen.

Bronnen: CBS, PBL, diverse provincies en gemeenten

=Leegstand

Er bestaat geen betrouwbare registratie van vastgoedleegstand. De overheid laat het in zijn geledingen laat het er in dit opzicht lelijk bij zitten en de vastgoedbranche zelf heeft er belang bij de feiten te verdoezelen.

Bronnen: CBS, PBL, diverse provincies en gemeenten, maar hier onvermijdelijk aangevuld met gegevens verzameld door even waakzame als mondige burgers en kritische wetenschappers

=Afgeblazen projecten/ grondposities en -claims

De megalomane bouwplannen die op de oude Nieuwe Kaart stonden werden ingehaald door de crisis, maar kunnen altijd weer uit de kast gehaald worden – bouwers en projectontwikkelaars en hun financiers zullen dan zeker niet te beroerd zijn als machtige lobbygroep op te treden. In de tussentijd wordt er op de achtergrond een spel gespeeld om strategische grondposities en een spel in het onderwijl frustreren en afbreken van ruimtelijke overheidsrestricties op (bouw)projecten die deels nog vigeren en deels onder druk staan. Dat spel lijkt nu vooral in (nog) landelijke gebieden in en om de Randstad te spelen waar de economische elite nog steeds goeddeels zijn zinnen op gezet heeft, al lijkt dat allengs enigszins zuidwaarts te verschuiven. Vanwege het schimmige karakter van deze ontwikkelingen verdienen zij juist extra kritische waakzaamheid.

Bronnen: PBL, diverse provincies en gemeenten, Platform31 -maar hier onvermijdelijk aangevuld met gegevens verzameld door even waakzame als mondige burgers en kritische wetenschappers [UvA/ fac. mij- en gedragswetenschappen; urban planning en financiële geografie]!!

++Gefaseerde opbouw langs twee lijnen

Een dergelijk veelomvattend project kan het beste fasegewijs opgebouwd worden. Bij voorkeur werkendeweg ontdekke men *the proof of the pudding*. In pilotprojecten kunnen de mogelijkheden en problemen bij de opbouw van de NederAnders-Atlas verkend worden, en wel langs de twee volgende hoofdlijnen, een *thematische lijn* en een *geografische lijn*.

>Thematisch

In de thematische lijn verdient natuurlijk de laag van het water als fundament van het hele gebouw de nodige voorrang. Alerte aandacht voor nieuwe ontwikkelingen en inzichten is hier vooral geboden. Waar mogelijk moet daar nu al in de opbouw van dit deel van de *NederAnders-Atlas* op geanticipeerd worden. Bijzondere aandacht verdient daarnaast het deel waar op de oude Nieuwe Kaart van het nirov de nadruk lag maar de nodige kritische diepgang ontbrak - de aandacht voor de vastgoedlaag. Deze laag belichaamt de uit de hand gelopen financialisering van de Nederlandse economie en verdient het als schaduwlandschap [zie opnieuw een van de teksten in de *Achtergronddocumenten* verderop: [Schaduwlandschappen](#)] vooral achter de schermen grondig onderzocht te worden.

>Geografisch

Het kan evenmin kwaad om met de fasegewijze opbouw van de *NederAnders-Atlas* tegelijkertijd ook vanuit een heel andere hoek te beginnen, via de geografische lijn. Op een lager schaalniveau wordt je gedwongen heel concrete problemen te tackelen waarvan de aanpak consequenties kan hebben voor het algehele bouwwerk van de Atlas. Het lijkt in dit verband voor de hand de proef- of pilotgebieden allereerst te zoeken in die zone van Nederland die het dichtst bevolkte en overstromingsgevoeligste zone van Nederland - we zouden in dat geval al snel ergens in de zuidvleugel van Randstad Holland uitkomen. Maar om goed te kunnen voor te sorteren op [met name water]ontwikkelingen op de langere termijn zou het wel zo interessant kunnen zijn de pilot[s] ergens op de grens tussen 'nat' en 'droog' Nederland te zoeken, bijvoorbeeld op strategisch gelegen stedelijke knoop- en contactpunten op deze lijn als Zwolle, Utrecht en Breda [zie opnieuw een van de teksten in de *Achtergronddocumenten* verderop: *Boven en onder de 'drooglijn' Groningen-Antwerpen*].

]

++Mogelijke partners

De NederAnders-Atlas is allereerst een programma van informatie-uitwisseling en onderzoek. Daar kan in latere stadia een echte atlas in de gebruikelijke zin van het woord uit voortkomen - in traditionele papieren versie en/of in de digitale al dan niet interactieve vorm. Welke partij voor welke taken benaderd gaat worden hangt af van hetgeen deelnemers op diverse vlakken te bieden hebben. In het stadium van informatievergarings en -uitwisseling kunnen bepaalde kennisinstellingen en hun datacollecties bij het project betrokken worden. Mocht er sprake zijn van bepaalde [deel]vraagstellingen binnen het onderzoek in het kader van de *NederAnders-Atlas* waar bepaalde kennisinstellingen ook bijdragen zouden kunnen leveren dan zouden bepaalde onderzoekers of onderzoeksafdelingen nauwer bij de *NederAnders-Atlas* betrokken kunnen worden. Gedacht kan in dit verband aan het PBL, Platform31, universiteiten [waaronder bijvoorbeeld de WUR en TU Delft voor het watergedeelte, de UU en RUG [Atlas voor gemeenten/ Gerard Marlet en Clemens van Woerkens c.s.] en de UvA [fac. mij- en gedragswetenschappen; urban planning en financiële geografie voor de vastgoedlaag van *NederAnders-Atlas*]. Samen met dergelijke instellingen zou ook de financiële dekking van diverse programmaonderdelen onderzocht kunnen worden. En in deze onderzoeksfase mag de bijdrage van de ontwerpdisciplines evenmin vergeten worden, temeer daar zij de brug kunnen slaan naar de fase van de cartografische uitvoering.

*****ACHTERGRONDDOCUMENTEN*****

***uit www.dubbelkrimp.nl / onder de knop 'kwartaaljournaal' [winter 2014/15] ***

Het water als randvoorwaarde voor de ruimtelijke ordening van de 21^e eeuw **Boven en onder de 'drooglijn' Groningen-Antwerpen**

Het afgelopen jaar was de verschuiving in het ruimtelijk beeld van Nederland in het kwartaaljournaal op deze site een steeds weerkerend thema. In het *lentennummer* werd in het artikel **Noordbrabant eindelijk in genade aangenomen** het concept van **De Nieuwe Randstad** geïntroduceerd: door geo-economische verschuivingen naar het zuiden [wie zei daar *Brainport Eindhoven?*] is ook opschaling van de Randstad in die richting geboden. In het *herfstnummer* gingen we een stap verder door in het artikel **De potenties van een universitaire grensregio** de nieuwe **Brain-Bandstad** in het oosten des lands als tegenhanger van de Randstad te lanceren. Deze bandstad bestaat uit een reeks van universiteitssteden [van Groningen via Twente, Wageningen, Nijmegen, Eindhoven, Maastricht en Tilburg] die de potentie bezitten om zich als aantrekkelijke kennis- en innovatiecentra te ontwikkelen en als zodanig tot serieuze woon- en werkalternatieven voor de steden in de Randstad. Randstad en Bandstad worden van elkaar gescheiden door de 'drooglijn' tussen laag en hoog Nederland die grofweg van Groningen naar Antwerpen loopt. Samen met het rivierenland zal het gebied ten westen van die lijn de komende decennia meer en meer last krijgen van wateroverlast en vormt daardoor steeds minder een voor de hand liggende vestigingszone. De ontwikkelingsperspectieven voor het gebied ten oosten van die lijn lijken gunstiger. Uitgesproken gunstig lijken de vooruitzichten voor steden die zich als contactpunten tussen nat en droog kunnen gaan ontwikkelen, met Utrecht als onbetwist geografisch en logistiek centrum.

De Drooglijn nader bekeken: groenblauwe slinger en contactzone

=Slinger

De 'drooglijn' is veel meer dan een simpele lijn, het betreft hier een veel bredere zone van water en groen die zich van zuidwest naar noordoost door het land slingert, om te beginnen bij de Zeeuws-Zuid-Hollandse delta via het rivierenland met aanpalende hoger gelegen groene gebieden als Utrechtse Heuvelrug en Veluwe naar het IJsselmeer en dan naar de Waddenzee. Het is de ecologische en hydrologische slagader van het land die tegelijk voorkomen heeft dat stedelijke bebouwing overal aan elkaar zou vastgroeien. In die functie fungeert het als scheiding en barrière tussen de Randstad en de rest van het land. In eerdere artikelen op deze site werd hij meermalen opgevoerd als ecologische S-bocht.

=Contactzone met contactpunten

Tegelijkertijd fungeert de slinger als contactzone tussen Randstad en de rest van het land voor groene en rode functies. Voor de rode functies is er natuurlijk niet sprake van contact over de hele linie maar bij stedelijke knooppunten waar vaar-, land- en spoorwegen samenkomen en die als contactpunten tussen 'nat' en 'droog', west en oost functioneren. Utrecht is hier hét centrale knoop- en contactpunt, parallel aan de slinger goed verbonden met de sub-knooppunten Breda en Zwolle. Vanuit Breda wordt [met name het westen] van de Noord-Brabantse stedenband en Groot Antwerpen bereikt, vanuit Zwolle de stedelijke as Assen-Groningen-Eemshaven en het Twentse stedelijk netwerk. Deze gerichtheid van stad en landschap van Utrecht op deze drooglijn en de stedelijke netwerken van de 'Bandstad' is nu al zeer sterk en zal alleen maar toenemen naarmate het waterbezwaar in de Randstad en ommelanden eveneens toeneemt. Maar dan moet de bereidheid groeien om in deze richting een voor een duidelijk ruimtelijke orderingsbeleid te kiezen.

Bandstad versus Randstad: de consequenties

=Ruimtelijk

Bandstad versus Randstad - wordt dat de centrale kwestie voor Nederland in de 21^e eeuw? Als dat zo is, dan kunnen en moeten de consequenties daarvan op velerlei vlakken doorwerken. Allereerst op het gebied van ruimtelijk beleid natuurlijk. Als we het water en de waterveiligheid als doorslaggevende toetssteen nemen verdient het aanbeveling de ontwikkeling van de stedelijke netwerken tussen drooglijn en 'Bandstad' voorrang te geven boven die van de Randstad en daar nu al in het beleid op voor te sorteren. Denk daarbij niet in de eerste plaats aan allerhande grootscheepse ruimtelijke ingrepen. De bulk van toekomstig benodigde capaciteit aan infrastructuur, huizen en kantoren ligt er al dankzij de in de twee aan de crisis van 2008 voorafgaande decennia ontstane overcapaciteit. De tendens tot demografische stagnatie in de komende decennia maakt de ruimtelijke speelruimte in dit verband maar groter. Maar dan moet men de durf kunnen opbrengen die speelruimte te gebruiken. Door in het geo-economisch beleid nog veel sterker dan nu gebeurt in te zetten op de interactie tussen de netwerken tussen drooglijn en 'Bandstad'. Door voor te sorteren door ruimte reserveren - allereerst voor sloop ten westen van de drooglijn, en waar nodig voor bouw ten oosten daarvan. Hoe een en ander waterstaatkundig, infrastructureel en stedenbouwkundig gestalte moet krijgen is een kwestie van voor nader onderzoek en verder maatschappelijk debat tussen beleidsmakers, onderzoekers, ontwerpers en mondige burgers.

=Bestuurlijk

De keuze voor de prioriteit voor de interactie tussen drooglijn en 'Bandstad' heeft ook consequenties voor de bestuurlijke positie van Utrecht in 's lands middenbestuur. Een poging om de provincies Noord Holland, Flevoland en Utrecht samen te voegen werd stopgezet omdat er grote bezwaren met name bij Utrecht leefden. Een formele samenwerking Amsterdam-Utrecht lijkt dan ook een brug te ver. Als reactie hierop kan de huidige rol van Utrecht als rotonde van Nederland zich wel eens sterker gaan richten op de Bandstad in plaats van op Rotterdam/Den Haag en Amsterdam. Utrecht stapt uit de Randstad en gaat zelfstandig verder op de Drooglijn samen met Zwolle als schakel met het Noorden en Breda met Brabantstad/het Zuiden resp. Antwerpen. Zo ontstaat er een nieuwe driedeling Kuststrook/Randstad Holland, Schakel/Drooglijnzone en Bandstad.

Is deze verdeling ook een basis voor een nieuwe provinciale herindeling? Uitgaande van de bestaande indeling liggen samenvoegingen van Zeeland met Zuid Holland, Flevopolder met Noord Holland en Utrecht met Gelderland voor de hand. De dominante aanwezigheid van de grote rivieren wijst naar een combinatie van Noord Brabant met Limburg. De resterende provincies in het Noorden zijn qua herindeling meer afhankelijk van het takenpakket. Als het huidige pakket, dat inmiddels voor een belangrijk deel is teruggebracht tot ruimtelijke ordening [of wat daar nog van over is] in feite ook door 'provincies' in de vorm van districten van het ministerie van I&M kan worden gedaan, zou er veel voor pleiten, mede rekening houdend met de inwoneraantallen, de noordelijke provincies te combineren tot een nieuwe fusieprovincie. Natuurlijk kan ook gekozen worden voor samenvoeging van Groningen met Drente. Voor Friesland zou evenals bij de Franse regionale herindeling de 'Corsicaanse' uitzondering, dat wil zeggen geen herindeling, kunnen gelden. Met uitzondering van deze laatstgenoemde noordelijke provincies ontstaan er zo een viertal nieuwe provincies die alle bestaan uit een sterk verstedelijkt en een relatief landelijk gebied: Noord-Holland/Flevoland, Zuid-Holland/Zeeland, Utrecht/Gelderland en Noord-Brabant/Limburg. De al dan niet gefuseerde *Fünfte im Bunde* [Friesland/Groningen/Drenthe/Overijssel] bestaat dan uit overwegend landelijk gebied met twee relatief kleine stedelijke zones [Groningen/Assen en Twente].

Een pijlpunt: het logo van Nederland in de 21^e eeuw

De Bandstad zelf bestaat uit Groningen, Twente, Wageningen met het Knooppunt Arnhem-Nijmegen [KAN], Brabantstad en Maastricht. Evenals er in Randstad Holland een tweetal dominante stedelijke agglomeraties (Rotterdam/Den Haag en Amsterdam) zijn, zo zijn er in de Bandstad een drietal dubbelsteden te onderscheiden: Groningen/Twente, Utrecht/KAN en Brabantstad/Maastricht. Utrecht vormt dan in meerdere opzichten en niet alleen verkeerstechnisch de schakel tussen Rand- en Bandstad, in die rol bijgestaan door Zwolle (Noord Nederland) en Breda (Brabantstad en Maastricht). Er lijkt zich zo een nieuwe cartografisch-planologisch-bestuurlijk beeldmerk van Nederland af te tekenen: een pijlvormige driehoek lopend van de Bandstad toelopen via de Schakelzone Zwolle/Utrecht/Breda naar de Randstad (en vandaar uitlopend in het puntvormige Nederlandse territorium van het continentaal plat op de Noordzee).

Uit: www.stevenvanschuppen.nl, onder de knop Nieuws Herfst 2014

Schaduwlandschappen

Onlangs verscheen *De schaduwelite voor en na de crisis. Niets geleerd, niets vergeten* van Ewald Engelen, hoogleraar financiële geografie aan de Universiteit van Amsterdam [UvA]. Hij schetst daarin het opereren van een elite uit de Nederlandse financiële wereld die beschikt over even nauwe als succesvolle banden met bepaalde invloedrijke delen van de Nederlandse politiek. Niet alleen stelt Engelen deze elite verantwoordelijk voor de economische crisis van 2008, maar ook voor het feit dat we sinds die tijd er maar niet in slagen om weer uit de crisis te komen. Deze elite zorgde er door even krachtig en handig lobbywerk voor dat de Nederlandse financiële sector uitgroeide tot een waterhoofd van ongekende proporties, met alle faliekante gevolgen van dien als kantorenleegstand

en een woningvoorraad die financieel op grote schaal onder water staat. Een elite die er tot op heden helaas er nog steeds in lijkt te slagen haar positie te handhaven en zelfs tot overmaat van ramp haar desastreuze megalomane en groeiverslaafde praktijken te hervatten. Op wat de gevolgen daarvan op ruimtelijk en landschappelijk vlak zijn en in de toekomst nog verder kunnen worden gaat Engelen her en der in, zij het beknopt. In dit artikel nemen we de 'schaduwlandschappen' van het heden en de toekomst onder de loep. Met 'schaduwlandschappen' bedoelen we die gebieden en landschappelijke zones waar de schaduwelite zijn noodlottige spoor heeft getrokken of dat in de toekomst dreigt te gaan doen. Je zou in het licht van Engelens boekje drie soorten schaduwlandschappen kunnen onderscheiden.

1>Het schaduwlandschap van het leegstaande kantorenvastgoed

Engelen fulmineert in dit verband [1] o.m. op blz. 206 met name en terecht tegen de Zuidas-politiek van de Amsterdamse stadsbestuurders, waaronder die van de vorige GroenLinks(!)-wethouder en tot door Engelen tot de schaduwelite gerekende Maarten van Poelgeest om de investeringen in deze financiële 'toplocatie' maar inmiddels tot internationaal belastingontwijkingsparadijs geworden plek gewoon maar te laten doorgaan. De kantoren hier zullen heus wel volkomen, maar de leegstand elders in de Amsterdamse regio zal des te harder toeslaan. Een dergelijk 'waterbedeffect' treedt ook elders in de Randstad waar gigantische nieuwe kantorenlocaties ontwikkeld worden, in Rotterdam bijvoorbeeld. Het schaduwlandschap van de leegstaande kantoren is *so wie so* het sterkst vertegenwoordigd in de Randstad en is overigens niet uitsluitend of zelfs maar in de eerste plaats het product van de crisis van 2008. Zo was de leegstand in Amsterdam in 2005 beduidend hoger dan nu, zie een artikel over vastgoedbubbels van Engelens hoogleraar-collega planologie aan de UvA Leonie Janssen-Jansen [2]. De oorzaken voor de leegstand kent drie componenten. Naast de historische marktwerking in de vastgoedsector [a] bestaan die oorzaken ook uit [b] een demografische prognosefout door ondoordacht door-extrapoleren van de migratiegroei-trend die in de jaren negentig leek te zijn ingezet en (c) de eenzijdige focus op de Randstad in het economische en ruimtelijke beleid [3].

2>Het schaduwlandschap van de financieel onder water staande woningvoorraad

Een van de favoriete strategieën van door Engelen aangeklaagde schaduwelite bestaat er uit de eigen verantwoordelijkheid glashard te ontkennen in combinatie met een onmiddellijke vlucht naar voren. Zo ongeveer in deze trant luidt de apologie van de elite, hier in Engelens parafrasering: *'En Nederland heeft geen huizenzeepbel, maar onvoldoende nieuwbouw om aan de groeiende vraag tegemoet te kunnen komen.'* [4]. Dat die groeiende vraag binnen vijftien jaar in zijn tegendeel zal omslaan onderstreepte het Planbureau voor de Leefomgeving [PBL] in een recent verschenen rapport waartegen de lobby van bouwers en projectontwikkelaars schuimbekkend te hoop liep [5]. Een kwestie van elementaire demografie: als de babyboomgeneratie huishoudens beginnen uit te sterven, ontstaat er alras een enorm overschot aan huizen met een bijbehorende keldering van de huizenprijzen van dien. Denk bij dit schaduwlandschap niet alleen of zelfs maar in de eerste plaats aan de geijkte krimpgebieden in de periferie van Nederland als Groningen, Limburg en Zeeuws-Vlaanderen maar ook en vooral aan de zogeheten *new towns* in en om de Randstad, de groeikernen van weleer. Domweg ongelukkig en berooid in Almere, Zoetermeer, Capelle.... [6].

[3]Het schaduwlandschap van de ruimtelijke claims

En dan bestaat er natuurlijk ook nog een veel minder tastbare, tamelijk cryptische vorm van schaduwlandschap, dat van de ruimtelijke claims – van de plannen die door de crisis niet doorgingen maar waar toch achter de schermen aan doorgewerkt wordt. Niet alleen op de tekentafel van projectontwikkelaars en megalome bestuurders. Hun natte dromen, terug te vinden op de *De Nieuwe Kaart van Nederland* www.nieuwekaart.nl, werden ingehaald door de crisis, maar kunnen altijd weer uit de kast gehaald worden - de schaduwelite zal dan zeker niet te beroerd zijn als machtige lobbygroep op te treden. In de tussentijd wordt er op de achtergrond een spel gespeeld om strategische grondposities en een spel in het onderwiel frustreren en afbreken van ruimtelijke overheidsrestricties op (bouw)projecten. Dat spel speelt vooral in (nog) landelijke gebieden in en om de Randstad waar de economische elite nog steeds goeddeels zijn zinnen op gezet heeft, al lijkt dat allengs enigszins zuidwaarts te verschuiven. Deze categorie schaduwlandschap valt buiten het bestek van Engelens primair financieel gerichte boekje, maar verdient vanwege zijn schimmige karakter en zijn grote betekenis voor de toekomst van stad en land juist extra kritische waakzaamheid.

De Nieuwste Kaart van Nederland

Om de schaduwlandschappen in de toekomst te kunnen vrijwaren voor de megalomanie en de kortzichtige hebzucht van economische en politieke elites moet eerst in kaart gebracht worden welke mechanismen hier werkzaam zijn. Mechanismen op drie fronten: [a] op het hydrografische front [om voor te sorteren op de krimp van het droog te houden in bepaalde delen van Nederland met het oog op de klimaatsverandering], [b] op het demografische front [om te anticiperen op de demografische krimp] en [c] op het economische front [om tegenwicht te bieden aan de machinaties van Engelens schaduwelite] [7] .

Noten

[1] Ewald Engelen, *De schaduwelite voor en na de crisis. Niets geleerd, niets vergeten* Amsterdam [AUP] 2014, o.m. blz. 206

[2] Leonie Janssen-Jansen en George Lloyd, , *Property booms and bubbles A demolition strategy - towards a tabula rasa?* in: *Journal of surveying, construction and property* University of Malaya 2012

[3] zie o.m.; Steven van Schuppen en Arjan Nienhuis, *Krimp? Welke krimp? Driedubbele krimp! Korte geschiedenis van een paradigmashift* Gastcollege Rotterdamse Academie van Bouwkunst, 2013 – zie voor de tekst op deze website onder de knop Dubbelkrimp

[4] Ewald Engelen *etc.*, o.m. blz. 23

[5] Frank van Dam e.a., *Nieuwe uitdagingen op de woningmarkt. Balans voor de leefomgeving 2014 deel 2* Den Haag [PBL] september 2014, o.m. blz. 6

[6] meer hierover in; Steven van Schuppen en Jan Dirk Dorrepaal, *Groekernen van weleer in de krimp?* in: www.dubbelkrimp.nl / Archief [zomer 2014]

[7] meer hierover in: Steven van Schuppen en Jan Dirk Dorrepaal, *De Nieuwste Kaart van Nederland* zie het artikel op deze site, hieronder, onder 'nieuw op deze site'